

Primjena srme u Hrvatskoj od 11. do 20. stoljeća

Kristina Šimić, dipl.ing.
Prof. emeritus **Ivo Soljačić**, dipl.ing.
Prof.dr.sc. **Tanja Pušić**, dipl.ing.
Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno-tehnološki fakultet
Zavod za tekstilno-kemijsku tehnologiju i ekologiju
Zagreb, Hrvatska
e-mail: ivo.soljacic@ttf.hr
Prispjelo 3.1.2013.

UDK 677.53.091
Izvorni znanstveni rad

Istraživana je primjena srme (metalnih niti) uklopljene u tekstilnu pređu u Hrvatskoj na liturgijskom ruhu i svečanim narodnim nošnjama. U početku se srma bogato i često koristila na liturgijskom ruhu, dajući sav sjaj i raskoš odjeći koja se nosila za vrijeme misnog slavlja. Najstariji primjerak liturgijskog ruha s detaljima ukrašenim srmom je Ladislavov plašt iz 11. stoljeća, a čuva se u Riznici Zagrebačke katedrale. Narodne nošnje ukrašene srmom primjenjivale su se u 19. i 20. stoljeću. Korištene su za svečane prilike: velike blagdane, vjenčanja i neke druge svečanosti. Srma se koristila na različitim dijelovima nošnje, ali i u različitim količinama ovisno o regijama. Prikazane su jadranska, dinarska, panonska i varoška nošnja ukrašene srmom. Najbogatije i najraskošnije narodne nošnje bile su u Panonskoj regiji, čime je pokazivano blagostanje i moć onih koji su je nosili. Nadaleko je poznat slavonski vez, kod kojeg je najvažnija skupocjena tehnika zlatoveza.

Ključne riječi: Hrvatska, srma, narodne nošnje, liturgijsko ruho

1. Uvod

Pod srmom se razumijevaju tekstilne pređe u kojima ima metalnih niti, a služi za ukras u svečanim narodnim nošnjama i liturgijskom ruhu. Srma se kao posebno lijep ukras nalazi na alcarskoj odori, cehovskim zastavama i drugim svečanim tekstilnim predmetima. Srma se u nas primjenjivala kao ukras na tekstilijama već u doba Hrvatskoga kraljevstva, što potvrđuju nalazi u starohrvatskim grobovima [1].

Upotrebljavaju se dva osnovna oblika srme, a to su samostalne metalne niti i pređe koje su nastale kombinacijom jedne metalne ili čak dviju metalnih niti s tekstilnom pređom.

Kombinirana tekstilno-metalna pređa dobivala se tako da su se metalne niti, ili samo jedna metalna nit, spiralno omatale oko osnovne tekstilne pređe koja se tako našla u središtu kao jezgra ili srž srmene pređe.

Tekstilna pređa je najčešće od svile ili lana, a može biti i od vune ili pamuka. Metalna nit se nekad sastojala od legura zlata, srebra ili bakra, a danas se najviše koristi aluminij. Njegov srebrni sjaj može zamijeniti i imitirati srebro, dok mu se posebnim postupkom može dati nijansa zlata [1].

Tekstil koji sadrži srmu je nezaobilazni predmet kulturnog, društvenog i religioznog života. Predstavlja nešto svečano, skupocjeno i vrijedno poštovanja, te daje poseban sjaj.

Predmeti ukrašeni srmom bili su najčešće ručno rađeni, rjeđe su rađeni strojno ako su metalne niti ili srmene pređe utkane u sam tekstil. Primjenjuje se još i danas u vojsci na epoletama i na donjim dijelovima rukava za označavanje činova. Tvrtka Ledal danas prodaje više od pola mil. kg metalne pređe godišnje, koja se koristi za izradu odjeće i dekorativnih tkanina [2]. Hrvatska tvrtka Čateks proizvodi tkanine za radnu odjeću sa inox nitima, namijenjenu za nošenje u uvjetima gdje postoji opasnost od stvaranja statičkog elektriciteta. Inox je nehrđajući čelik otporan na sve vremenske uvjete; tako se od tkanine s inox nitima izrađuje zaštitna odjeća [3].

Bez obzira na visoku cijenjenost srme u tekstilstvu, ipak koliko je nama poznato, nije provedeno sustavno istraživanje njene primjene u cjelokupnoj hrvatskoj baštini. Stoga su u ovom radu provedena istraživanja primjene srme na tekstilu, u čiju su se svrhu pohodili muzeji, izložbe, restauratorski zavodi, proučavali kataloge te pregledavale zbirke.

2. Srma na narodnim nošnjama

Narodne nošnje su tradicionalna odjeća koju nosi narod, uglavnom negradsko pučanstvo, kao zaštitu i ukras tijela. One su također izraz osjećaja regionalne i društvene pripadnosti te povezanosti s tradicijom određenog kraja ili regije. Hrvatske se narodne nošnje odlikuju iznimnom raznolikošću, bogatstvom elemenata i detalja, ovisno o regionalnim, geografskim i klimatskim obilježjima te s njima povezanim načinom života i društvenim odnosima. Osnovni tipovi hrvatskih narodnih nošnji su: jadranska, dinarska te panonska nošnja. Različiti tipovi se na pojedinim područjima preklapaju i miješaju, posebno jadranska i dinarska nošnja, koje su prilično srodne u mnogim elementima. Potrebno je naglasiti kako je nošnja za svakodnevnu upotrebu i radni dan bila vrlo jednostavna i gotovo bez ikakvih ukrasa, posebno bez primjene srme. Međutim, izuzetnom lje-

potom ističu se svečane blagdanske nošnje i napose nošnje koje su se nosile samo u iznimnim svečanim prilikama poput vjenčanja, crkvenih govora i drugih svečanosti [4]. Specifični oblik materijalne baštine nastao je na prijelazu seoskog i urbanog izraza, a to su varoške narodne nošnje. Nalazimo ih u pučkim predgrađima starih jadranskih gradova, posebno u srednjoj Dalmaciji, ali i u manjim mjestima u kojima se iz seoske društvene zajednice izdvaja sloj veleposjednika zajedno s trgovcima i obrtnicima u građanski društveni sloj [5].

2.1. Jadranska narodna nošnja

Žensku narodnu nošnju jadranskog tipa čine donja odjeća i vunena gornja odjeća. Donja se odjeća sastoji od platnene košulje, uskog prsluka, pod-suknje i donjih hlača. Gornja se pak odjeća sastoji od nabrane suknje, kraćeg kaputića, rupca koji se nosi oko vrata i prekriži na prsima, pregače i oglavlja u obliku rupca.

Ženska nošnja jadranskog tipa sadrži srme samo u svečanim nošnjama, i to isključivo na rupcima koji imaju našiven pozlaćeni srmeni konac i metalne pulije, sl.1. Uz mladenkinu nošnju ide i torbica, koja također ima našiven srmeni konac i metalne pulije, a nalazi se i uz muške svečane nošnje, kako je prikazano na sl.2 [6].

Nošnje sa sl.1 i 2 nalaze se u Etnografskom muzeju Rupe u Dubrovniku, a slike su preuzete iz knjige

“Kako ti stoji u škrinji, tako stoji i na tebi“, Narodna nošnja Dubrovačkoga primorja iz fundusa Etnografskog muzeja, Dubrovnik, 2011.

U Konavlima djevojke nose svečanu crvenu kapu ukrašenu zlatnom srmom uz obod [7].

U sjevernodalmatinskom primorju pojavljuju se zalistavci kao samostalna vrsta predmeta, tj. prsna aplikacija, te se stavljaju preko košulje. Sastoje se od raznobojnih komadića čohe ili drugih tkanina prišivenih i trakama ukrašenima srmom [8].

Na muškoj nošnji jadranskog područja osjeća se utjecaj građanskog kroja kao i mnogih elemenata dinarskog stila. Osnovni su dijelovi nošnje košulja i hlače, preko kojih ide vunen pojas, a na košulju su se oblačili prsluci i kaputić. U najsvečanijim prilikama oko struka su se stavljali kožnati pojasevi koji su imali nekoliko pregrada a služili su za spremanje raznih predmeta poput noža, vrećice, odnosno tzv. kese za duhan ili za novac [9]. Muške nošnje imaju više aplikacija sa srmom, na hlačama, prsluku i kaputiću. Također se radi o svečanoj nošnji koja ima metalni srebrni i zlatni konac, a ukras je izrađen u tehnici terzijskog veza, a srma se najčešće nalazi na samom prsluku. Svatovska nošnja sadrži čak dva prsluka i oba su ukrašena srmom.

Srma je primijenjena na jadranskoj nošnji i kao sastavni dio muških dolcoljenica, kako je pronađeno u Etno-

Sl.1 Mladenkina nošnja jadranskog tipa, Dubrovačko primorje, poč. 20. st.

Sl.2 Muška svečana nošnja, Dubrovačko primorje, kraj 19. st.

a) prednja strana

b) stražnja strana

Sl.3 Muške dokoljenice, Popovići, Konavle, 1957. god. (snimila K. Šimić)

grafskom muzeju Rupe, u Dubrovniku i u Etnografskom muzeju Zagreb gdje su i snimljene, sl.3.

2.2. Dinarska narodna nošnja

Košulja zauzima važno mjesto ženske nošnje dinarskog tipa, koja ovdje ima i funkciju gornje odjeće. Ljeti je uz pojas i pregaču jedina odjeća koja prekriva tijelo. Zbog svoje funkcije osnovne odjeće košulja se obilno ukrašava vezom na prsnom i vratnom dijelu, rukavima pa i donjem rubu skuta. Za zimsku odjeću toj su osnovnoj odjeći pripadala i dva suknena dodatka; duga zimska haljina s rukavima, sprijeda otvorena, te prsluk različite dužine. U starijoj se praksi za djevojačku haljinu upotrebljavalo bijelo sukno, a za haljinu udanih žena modro, čemu odgovaraju nazivi bjelača i modrina [10]. Dinarski tip ženske nošnje sadrži srmeni konac u terzijskom vezu, primijenjenom najčešće na prsluku, zvanom jačerma, sl.4. Najbogatija je mladenkina nošnja dinarskog tipa, sl.5, na kojoj nalazimo pozlaćenu srmu na košulji, srebrni i zlatni metalni konac na ka-

putu i prsluku. Sl.4. i 5 snimljene su u Etnografskom muzeju Rupe u Dubrovniku.

Vunene pregače su ponekad dodatno ukrašavane srebrnim srmenim trakama, a uži ženski pojas ima ukrašenu prednju stranu također sa srmenom trakom [6]. U svečanim prigodama djevojačko obilježje činila je crvena kapa nošena na sredini glave.

Kapa je izrađena od crvenog sukna, ukrašavana vunanim vezom, srmenim trakama, srebrnim novčićima i šljokicama s obaveznom kitom srebrnih niti na vrhu [8].

Muška nošnja povrh nezaobilazne platnene košulje stavlja suknenu prsluk kojem se prednji dijelovi preklapaju. U svečanim prilikama preko njega se navlači još jedan prsluk zvan jačerma, koji postoji i u jadranskoj narodnoj nošnji, a izrađen je od kupovne čohi i bogato ukrašen srebrnim ili pozlaćenim metalnim aplikacijama. Hlače su od valjanog sukna,

Sl.4 Ženski prsluk s terzijskim vezom, jačerma, Konavle, 19. st. (snimila K. Šimić)

Sl.5 Mladenkina nošnja dinarskog tipa, Ošlje, sredina 19. st. (snimila K. Šimić)

obično obojene modro, a oko struka ovijen je vrlo dug pas [10]. Muška nošnja ima srmene trake boje zlata, najviše na svečanim prslucima te nešto manje na kratkim kaputima.

2.3. Panonska narodna nošnja

Panonske nošnje se međusobno razlikuju zbog velikog područja koje zauzimaju, te ovisno o dijelu Hrvatske na kojem se nalaze. Žensku, ali i mušku odjeću odlikuje pretežitost platnenih dijelova proizvedenih u vlastitom domu. Budući da su izrađivali i gornju odjeću, u njihovo se ukrašavanje unosilo mnogo truda i osobne kreacije, koja je najviše došla do izražaja pri izvedbi tkanine i vezanih dijelova. U sjeverozapadnom dijelu središnje Hrvatske osnovna se ženska odjeća sastojala od suknje, bluze i pregače. Osnovnoj odjeći pripada i pojas od crvenkastog sukna, te prsluk, koji može biti kraći ili duži. Muška nošnja se pak sastojala od hlača, košulje i prsluka. Zanimljivo je da u ovom dijelu nije pronađena primjena srme na nošnji.

U području nizinske Hrvatske seljaci su bili imućniji od ostalih svojih sunarodnjaka, te su svoje blagostanje iskazivali i u odijevanju. Nošnje su imale veći broj kompleta namijenjenih posebnim prigodama, bogato ukrašeno tkanje i vez, od čega se izdvaja vez zlatnom žicom. Blagdanske košulje, ženske panonske nošnje, redovito su bile ukrašavane bogatim zlatovezom na prsnom dijelu, ali i na rukavima. Zlatom vezenoj košulji bili su usklađeni i ostali odjevni dijelovi; pregača, vratna marama i ogjavlje, koji su također ukrašavani zlatovezom. Zanimljivo je kako su na nogama nosile plišane sandale koje su isto vezene zlatom. Tako je izgledala najsvečanija ženska nošnja, posebice u đakovačkom, vinkovačkom i srijemskom kraju, cijela bogato ukrašena zlatovezom, sl.6a) i 6b).

U muškoj nošnji Slavonije, kao i u ženskoj, bio je prisutan bogat zlatovez. Njime je bio uređen prsni dio košulje, tzv. prse, nogavice platnenih hlača te prsluk od crnog atlasa, dok je

Sl.6 Najsvečanija a) i b) ženska nošnja Slavonije, c) muška nošnja, okolica Vinkovaca

zlatnim i srebrnim gajtanima ukrašen dugački ogrtač od sukna. Tako je izgledala najsvečanija muška nošnja iz okolice Vinkovaca, sl.6c).

Na sl.6a) prikazana je ženska nošnja iz stalnog postava Etnografskog muzeja Zagreb, dok su sl.6 b) i c) iz knjige Hrvatske narodne nošnje.

U ženskoj nošnji iz okolice Slavonskog Broda ističe se pregača tkana kariranim uzorkom od tanke tamne vune i srebrne žice [11]. U Posavini je aplikacija metalne srme pronađena samo na tzv. poculicama, tj. ženskim kopicama, a u Podravini na oglavlji- ma žena nalaze se metalne titranke. U Baranji je uočeno isključivo ukrašavanje šare, tj. ženskog pojasa sa zlatnom ili srebrnom srmom.

2.4. Varoške narodne nošnje

Varoške nošnje iz Zadra i Splita prikazane su na sl.7 i 8 [12, 13]. Naziv varoške je nastao prema vrlo čestom lokalnom izrazu za manja gradska naselja kojima u pravilu gravitira određeni broj sela. Varoškim nošnjama pripadaju, među ostalima i svečana splitska nošnja te tzv. alkaruša, nošnja žena iz bogatih sinjskih alkarških obitelji. U svečanoj splitskoj nošnji posebno se ističe marama koja je ukrašena bogatim vezom zlatnom žicom i biserjem.

Nošnja „Alkaruša“ prbranošću materijala i pažljivom izvedbom odudara od uobičajenih seoskih nošnji. Krojem i funkcijom sastavnih dijelova i njihovim nazivima ona još zrcali

tradicionalne oblike seoskih nošnji iz kojih izrasta. Skupocjeni i luksuzni materijali od kojih je u cijelosti izrađena daju joj profinjen urbani izraz europske narodne scene 19. st. Donja roba nošnje sastoji se od košulje i podsuknje. Gornji dio kompleta nošnje, plastron od žučkastog je tila s ovratnikom bogato izvezenim zlatnom srmom i svilom te se stavlja na prsa i oko vrata, a kopča se pozlaćenim pucetima. Na plastron se oblači prsluk krojen od svilenog brokata s utkanim šarenim motivima cvijeća, dok tanka vrpca od svile tijesno steže prsluk uz struk. Preko podsuknje se oblači suknja od tanke plisirane svile, a nju dopunjuje svjetložuta prozirna pregača izvezena svilenim tankim koncem.

Alkarušin struk naglašava pojas složen od dviju srmenih traka. Zadnja se oblači dolama, tj. haljetak dugih rukava izrađen od fine modre čohe. Luksuzni dojam nošnji daju bijele ruka-

Sl.7 Svečana pučka nošnja, Zadar, II. polovica 19. st.

vice i trokutasta marama, prebačena oko vrata, te ukrašena srebrnom trakom i čipkom od bijelog konca [5].

3. Primjena srme na liturgijskom ruhu

Liturgijsko ruho, koje je služilo za razne crkvene obrede seže daleko u prošlost, od samog početka rađanja katoličke crkve. Tijekom prva četiri stoljeća liturgijski službenici nisu imali posebnu odjeću prilikom vjerskih obreda.

Nakon što je kršćanstvo u 4. st. postalo službenom religijom, stvoreni su uvjeti za razvoj posebnog liturgijskog ruha, koje se sastoji od donje i gornje odjeće. Interes stručnjaka na području umjetnosti u tekstilstvu usmjeren je uglavnom samo na gornju odjeću, odnosno na misnicu, dalmatiku, pluvijal ili plašt, manipul, stolu, mitru ili liturgijsku kapu. Od opreme kaleža ističe se velum ili pokrivalo za kalež, koji je vrlo često bogato ukrašen zlatnim nitima, a na prednjoj strani u pravilu ima izvezen križ. Ovaj crkveni tekstil je gotovo isključivo izrađivan od svilenih tkanina s motivima koji su se razvijali i mijenjali prema diktatu stilskih kanona određenog razdoblja [14].

Za izradu crkvenog tekstila koristile su se tkanine koje su se specijalno tkale za tu svrhu, dok su rjeđe korištene i tkanine za svjetovnu odjeću. Do kraja 17. st. Italija je imala vodeću ulogu u proizvodnji svilenih tkanina u Europi. Nakon toga proizvodnja se

Sl.8 Varoška nošnja (Split)

proširila i na druge europske države pa se krajem 17. i u 18. st. ističu tkao-nice u Engleskoj i Francuskoj (Lyonu), a nešto kasnije i u Austriji (Beču). Za izradu jednog kompleta crkvenog ruha koristila se ponekad samo jedna vrsta tkanine, ponekad kombinacija jedne vrste tkanine u dvije boje, a nekad dvije vrste tkanine različite i po tehnici izrade i po boji. Isto tako je čest slučaj da se koristi za jedan dio jednostavnija tkanina, te za drugi dio istog crkvenog tekstila raskošnija tkanina, izvezena raznobojnim svilenim koncem, srmom i lametama [15].

Danas se staro liturgijsko ruho uglavnom više ne upotrebljava i postalo je dijelom sakralne baštine. Međutim, za svečane obrede i danas se koristi, ali samo ono reprezentativno. Sačuvano je najviše misnica dok su dalmatike i plaševi u znatno manjem broju, jer je misnicu zbog manjih dimenzija bilo lakše očuvati od propadanja [14].

3.1. Liturgijska ruha i crkveni tekstil u Riznici zagrebačke katedrale

Riznica zagrebačke katedrale čuva dragocjen fond paramenata tj. crkvenog ili liturgijskog ruha kroz sva duga stoljeća njegova postojanja. Najstariji parament, „Ladislavov plašt“, misnica je iz davnog 11. st. Misnica je, iako

Sl.10 Misnica, 15. st., (slika iz knjige Riznica Zagrebačke katedrale) (snimila K. Šimić)

fragmentirana, rijetko umjetničko djelo koje govori o darivanju za vrijeme osnivanja biskupije u tada malom Zagrebu. Tkanina misnice je od svilenog damasta, tamne indigo boje iz Bizanta. Figuralni plošni vez od pozlaćenih srebrnih niti i svile je iz Bavorske, sl.9 [16].

Riznica nema sačuvanih paramenata iz 12. i 13. st.

Humeral, tzv. naramenik biskupa Augustina Kažotića, potječe iz Francuske ili Italije iz oko 1300. god. Nekad se oblačio na misnicu, te bio bogato ukrašen. Današnji humerali su izrađeni od platna i nemaju nikakvih ukrasa, te se nose ispod albe. Iz Lucerne ga je donio u Zagreb biskup Mikulić, a odiše duhom zapadnoeuropske gotike. Vez mu je plošni zlatovez na lanu, kojim se nastoji postići

Sl.9 Ladislavov plašt – misnica (detalj), 11. st. (slika iz knjige Riznica Zagrebačke katedrale)

iluzija dubine prostora pomoću različitih smjerova bodova, tzv. riblje kosti, kao i djelomičnom upotrebom srebrnih niti.

Iz 15. stoljeća u riznici se čuva misnica od zelenog svilenog damasta s crvenim leđnim križem od trake na kojoj su izvezeni likovi svetaca u stilu gotike, sl.10. Likovi svetaca su izvezeni plitkim reljefnim zlatovezom i raznobojnim svilenim vezom na grimiznoj svili. Vez je rad domaćeg majstora iz oko 1424. god., a damast je iz Italije oko 1600. god.

Drugo sačuvano djelo iz 15. st. je mitra izvezena biserjem, svilenim i zlatnim nitima s aplikacijama od pozlaćene kovine na ružičastom baršunu. Mitra je iz Hrvatske ili Austrije, a restaurirana je u Beču 1846. god. u duhu neogotike.

Pokrivalo sa sl.11 ima tkaninu od crvene svile, a zlatom i srebrom vezena je ornamentika. U sredini pokrivala je monogram IHS, a u kutovima su simboli četiriju evanđelista. Sitni biseri okružuju monogram i simbole četiriju evanđelista. Djelo je domaći rad iz 16. st., a prerađeno je i od starijih dijelova te obrubljeno resama s crveno-zlatnim nitima.

Biskup Petar Petretić pozvao je u Zagreb vezioca Wolfganga Jacoba Stolla iz Ingolstadta i za njega utemeljio vezilačku radionicu s muškim suradnicima i pomoćnicima. Radionica je izrađivala tekstilne predmete uglavnom za potrebe zagrebačke prvostolnice, te je ostavila katedralnoj riznici velik opus širokog stilskog raspona, od kasne renesanse i manirizma do baroknih inovacija. Stoll je bio učitelj u Zagrebu od 1655. do 1664. god., a bio je specijalist za figurativni i ornamentalni, reljefni zlatovez, sve vrste dekorativnih aplikacija te vezenje biserima. Za izradu skupocjenog zlatoveza potrebne su dovoljne količine tankog zlatnog lima kako bi se izradile raznovrsne niti za vezenje kao što su zlatna žica, spiralna zlatna žica, zlatne lamele i svilene niti presvučene lamelama. Njegova brojna djela mogu se ubrojiti u vrhunska vezilačka europska dostignuća. Po sačuvanim

radovima njegov se zagrebački opus sastoji od 7 antependija, „Božjeg groba“ iz 1659. god., 7 pluvijala, 1 misnice, 2 mitre i 1 para rukavica. Mnogi od njih se čuvaju u Riznici zagrebačke katedrale.

Na sl.12 prikazan je pluvijal crvene boje iz 1663. god., vez je reljefni figuralni zlatovez, a tkanina srebrom i zlatom protkani brokat. Taj je pluvijal

Sl.11 Pokrivalo iz 16. st. (snimila K. Šimić)

Sl.12 Pluvijal, Zagreb, 1663. god. (snimila K. Šimić)

restauriran prije njegovog izlaganja u Parizu, 1971. god.

Paramenti, što ih poslije Stollova djelovanja pribavlja riznici biskup Mikulić, nastavljaju zacrtani put raskošne kvalitete veza. Vrlo visoki reljef zlatoveza, izveden različitim vrstama zlatnih i srebrnih niti i žica, titrenka i svim raspoloživim vezilačkim bodovima, prekriva čitavu površinu motivima stiliziranog cvijeća, lišća, često i teško čitljivog ornamenta, pretežno na podlozi bijelog svilenog atlasa.

Tako su izvedene 4 dalmatike, mitra i misnica, dok je konventualni Mikulićev svečani crveni ornat srebrni i zlatni vez plosnatijeg reljefa, većih

stiliziranih biljnih motiva i jačeg kontrasta zbog crvene podloge.

Mikulićev ornat potječe iz oko 1700. god., a sastoji se od misnice, pluvijala, dalmatike, veluma i stole.

Zlatnom žicom izvezene su sve porubne i razdjelne pruge, dok cijelom površinom pluvijala teku dvije vijuge, srebrna i zlatna, suprotno usmjerene i prepliću se između velikog lišća, cvijeća i motiva vaze na sredini.

Godine 1775. carica Marija Terezija daruje riznici dragocjen ornat izrađen od tkanina za njene svečane haljine, a izradile su ga njene dvorske dame. Konventualni ornat sadrži pluvijal, misnicu i dalmatiku.

Od zlatnog lamea izvedeni su na pluvijalu uzdužna pruga i kukuljica, na misnici središnje uspravne plohe, a na dalmatici središnja kvadratna polja.

Svaki dio tog ornata ima pri dnu stražnje strane na srebrnoj foliji apliciran, zlatom izvezen zapis 17 MT 75, te ornamentirane, našivene zlatne borte. Sl.13 prikazuje dio dalmatike iz ornata Marije Terezije, koji ima bijelu svilenu podlogu i središnji dio od zlatnog brokata.

Iz razdoblja od 1787. do 1827. god. dio je misnog ornata koji je dao izraditi biskup Maksimilijan Vrhovac. Sastoji se od misnice, mitre, veluma i stole izrađenih u Hrvatskoj krajem 18. st. Misnica ima tkaninu od svilenog damasta, ljubičaste boje, a vez je od raznovrsnih srebrnih folija. Po sredini misnice je stup omeđen reljefnom srebrnom vezenom bortom, oko

Sl.13 Dio dalmatike, Beč, 1775. god. (snimila K. Šimić)

vrata i po obodu je uža borta reljefnog srebrnog veza, sl.14.

Prvu polovicu 19. st. u staroj katedrali predstavlja veoma reprezentativna, vezilački lijepo izvedena misnica iz vremena biskupa Aleksandra Alagovića (1829.-1837.). Na bijelom svilenom atlasu po čitavoj je površini mreža od položenih zlatnih vrpca s ukomponiranim motivima četverolisnih kontura. Može se pretpostaviti da je to rad neke kvalitetne radionice u Hrvatskoj.

Biskup, a kasnije kardinal Juraj Haulik (1837.-1869.) dovodi 1845. god. u Zagreb Sestre milosrdnice, što je bilo značajno za sudbinu tekstila u riznici. Godine 1877. sestre su dovršile u zagrebačkom samostanu mitru s likovima Svetog Trojstva od crvene svile, izvezenu biserjem i pozlaćenim nitima, sl.15.

Na sl.16 prikazana je bijela mitra, još jedan rad Sestara milosrdnica, oko 1900. god. Materijal je bijeli svileni rips, sa zlatnim i raznobojnim svilenim vezom.

Velik broj vezova na crkvenom ruhu Riznice, iz ovog samostana, ide u red ostvarenja visoke kvalitete, što postaje tradicijom i traje, te se proširuje i na ostale ženske samostane u nas [16].

3.2. Liturgijsko ruho u Muzeju za umjetnost i obrt (MUO)

Najstariji primjerak iz Hrvatske je vez s kraja 14. st. t.j. izvezeni križ, dok su grbovi na njemu iz druge polovice 16. st. Tamnocrveni svileni atlas je podloga, a vez je reljefni i plošni

Sl.14 Misnica, Hrvatska, kraj 18. st. (snimila K. Šimić)

Sl.15 Mitra, 1877. god., izradile Sestre milosrdnice (slika iz knjige Riznica Zagrebačke katedrale)

Sl.16 Mitra, oko 1900. god., izradile Sestre milosrdnice (snimila K. Šimić)

zlatovez i raznobojni vez u tragovima na lanenom platnu, sl.17. Vrsta veza i pozlaćene niti su identični, a i lanena kontura ispod njih uglavnom im odgovara, tako da vjerojatno datiraju iz istog vremena kao i sam križ. U starom muzejskom inventaru navedeno je da križ potječe iz Zadra, iz obitelji Gavalla. Križ je originalno bio na vrlo oštećenoj podlozi od crvenog baršuna, koja je kasnije u muzeju zamijenjena novim svilenim atlasom.

U 15. i 16. stoljeću prevladavaju misnice iz Italije, dok su samo neke iz Austrije ili Njemačke. Hrvatskih misnica nema u MUO.

Za misnice iz prve polovice 17. st. pretpostavlja se da su porijeklom iz Hrvatske, a zajednička im je karakteristika da su skromne u odabiru materijala i jednostavne u oblikovanju i stilizaciji izvezenih ukrasnih motiva. Ukrasni vez je na bijelom lanenom platnu, u nekoliko pastelnih nijansi, izvezen plosnim bodom i tzv. tehnikom arapskog boda. Neke od tih

misnice sadrže pozlaćene borte, pozlaćene žice ili pak pozlaćene tistranke, kao i sam zlatovez.

Sl.18 prikazuje misnicu s početka 17. st., čiji je vez tzv. arapski bod na bijeloj lanenoj podlozi. Cijela površina misnice prekrivena je stiliziranim cvjetovima simetrično složenim tako da sugeriraju vertikalne nizove. Horizontalni raspored postiže se sa dva jednaka cvijeta koji se nižu jedan do drugoga

Sl.18 Misnica, poč.17.st. (slika s izložbe Liturgijsko ruho iz zbirke tekstila Muzeja za umjetnost i obrt)

Sl.17 Vez s kraja 14. st., Hrvatska (slika s izložbe Liturgijsko ruho iz zbirke tekstila Muzeja za umjetnost i obrt)

Sl.19 Plašt (detalj), Zagreb, druga pol. 17 st., vezilačka radionica Stolla (slika s izložbe Liturgijsko ruho iz zbirke tekstila Muzeja za umjetnost i obrt)

unutar vertikalnih polja omeđenih uskim pozlaćenim bortama.

Drugu polovicu 19. st. karakteriziraju radovi vezilačke radionice Wolfganga Jakoba Stolla u Zagrebu. Plašt iz vezilačke radionice Stolla rađen je arapskim bodom na bijeloj svilenog podlozi sa zlatovezom; sl.19 prikazuje detalj toga plašta. Donja bordura plašta sastavljena je od dva reda stiliziranih biljnih motiva obrubljenih zlatnom niti. Plašt je 1899. god. kupljen u Zagrebu od trgovca Schottena, a temeljito restauriranje je izvršeno 1975. god. jer je plašt bio u vrlo lošem stanju.

U 18. i 19. st. prevladavaju misnice iz Francuske, a ima ih u manjem broju i iz Hrvatske.

To su neki vezovi za misnicu s početka 18. st. koji imaju srebrovez i zlatovez, npr. bogat vez za misnicu iz Hrvatske s podlogom veza od svilenog damasta s tzv. čipkastim motivom u reljefnom i plošnom srebrovezu. Vezove su izradile sestre Benediktinskog samostana u Rijeci, kao i velum iz 1725. god. koji ima reljefni i plošni zlatovez na bijelom svilenom taftu, prikazan na sl.20.

Misnica koja ima vez iz Hrvatske s početka 18. st., a proširanu tkaninu iz Italije ili Francuske s kraja 17. st. zanimljiva je zbog toga što ima borte u obliku široke pozlaćene čipke na batiće, sl.21 [11].

Ima još nekoliko misnica za koje se pretpostavlja da su iz Hrvatske, jedna je s početka 19. st., ali nemaju srmenih niti tako da nisu predmet ovog rada.

Sl.20 Velum, Hrvatska, 1725. god., Benediktinski samostan Rijeka, početak 18. st. [12]

Sl.21 Misnica, vez iz Hrvatske, početak 18. st. [12]

3.3. Liturgijsko ruho iz Ludbrega

Bogat opus liturgijskog ruha u Restauratorskom centru Ludbreg sastoji se najviše od misnica, stola i veluma, ali i drugog liturgijskog ruha kao i građanskog tekstila, npr. cehovskih i crkvenih zastava [17]. Srma se u različitim oblicima nalazi na gotovo svim tekstilnim predmetima te ih krase svojim sjajem i zanimljivošću. Posebna vrijednost prikazana je na sl. 22 i 23 iz Restauratorskog centra Ludbreg gdje se vide snimke izložaka prije i nakon restauracije pa se vidi koliko je zub vremena ošteto pojedine predmete te koliko im je u restauraciji vraćen ishodni izgled.

Misnice koje su pronađene u Ludbregu većinom nisu izrađene u Hrvatskoj već su donesene iz drugih zemalja. Vrlo su bogate metalnim nitima utkanim u tkaninu, pozamanterijskom zlatnom ili srebrnom trakom, čipkom od zlatnih ili srebrnih lameta, a pretpostavlja se kako datiraju s kraja 18. st. ili početka 19. st. Neke od njih potječu iz Francuske, Italije ili Au-

a) (foto: V. Vučković, HRZ, 2005.)

b) (foto: V. Vučković, HRZ, 2006.)

Sl.23 Misnica kat.br. 3.2. iz kapele sv. Križa u Križovljanu: a) prije konzervatorsko-restauratorskog zahvata; b) misnica, nakon završenih radova, fotografije su vlasništvo Hrvatskog restauratorskog zavoda

strije, dok se za mnoge ne zna pravo porijeklo.

Na sl.22 prikazana je misnica pronađena u kapeli svetog Križa u Križovljanu, a porijeklom je iz Italije ili Austrije iz prve polovice 19. st. Tkanina misnice je osnovin atlas, protkana pozlaćenom srmom i raznobojnim svilenim nitima.

Sl.23 prikazuje još jednu misnicu, također pronađenu u kapeli svetog Križa u Križovljanu, koja je porijeklom iz Francuske iz druge polovice 18. stoljeća [15].

Misnica ima tkaninu od raznobojnog svilenog ripsa u središnjem dijelu te žuti svileni rips na bočnim dijelovima, sa čipkom od posrebrene srme.

Na sl.24 prikazan je detalj čipke od posrebrene srme, koji se nalazi na rubovima misnice, ali također okružuje središnji dio misnice.

Poslije misnica, od liturgijskog ruha, najzastupljenije su stole koje su na rubovima ukrašene uvijenim resicama, a sadrže i metalne niti, dok su metalne lamele protkane u samo tkanje stole.

Zanimanje su posebno privukle svečane čizmice izrađene od crvene tkanine koje su se koristile u liturgijske svrhe, a protkane su metalnim nitima i lamelama te ukrašene pozamanterijskom zlatnom trakom. Nigdje drugdje nije se naišlo na takav liturgijski tekstilni predmet, a isticale su se i po bogatstvu ukrašavanja metalnim nitima. Nije točno poznato u koju svrhu u liturgiji su služile.

U Ludbregu je pronađen i jastučić iz Skradina, koji se isto koristio u liturgijske svrhe, a bogat je reljefnim vezom od metalnih niti.

Od građanskog tekstila posebno je zanimljiva cehovska zastava cehova

a) (foto: N. Oštarijaš, HRZ, 2010.)

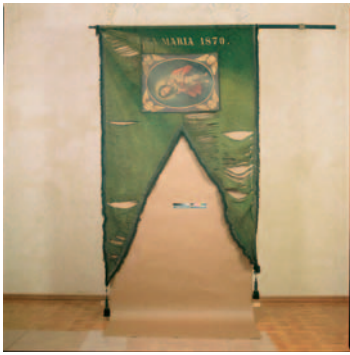
b) (foto: N. Oštarijaš, HRZ, 2012.)

Sl.22 Misnica, kat.br.3.5. iz kapele sv. Križa u Križovljanu: a) prije konzervatorsko-restauratorskog zahvata; b) misnica, nakon završenih radova, fotografije su vlasništvo Hrvatskog restauratorskog zavoda

Sl.24 Detalj čipke od posrebrene srme, nakon sanacije oštećenja (foto: V. Vučković, HRZ, 2006.), fotografija je vlasništvo Hrvatskog restauratorskog zavoda

a) (foto: N. Vasić, HRZ, 2006.)

b) (foto: J. Kliska, HRZ, 2010.)

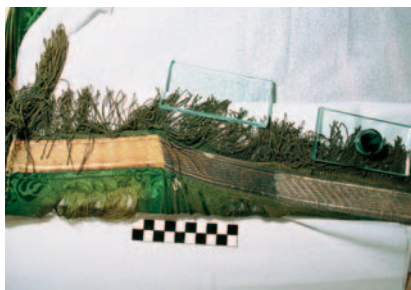
Sl.25 Zastava: a) prije konzervatorsko-restauratorskih radova; b) nakon završenih radova, fotografije su vlasništvo Hrvatskog restauratorskog zavoda

češljara, sapunara, užara, pekara, medicara, tokara i brijača, iz muzeja grada Koprivnice [18].

Cehovska zastava prikazana je na sl.25; potječe iz 1870. godine, a njene dimenzije su 198,5 x 374,5 cm. Izrađena je od zelenog svilenog damasta te ukrašena zelenom svilenom trakom s resama, pozamanterijskom trakom od pozlaćenih srebrnih niti i resama od pozlaćene srme.

Slika Bogorodice s djetetom na zastavi obostrano je oslikana tehnikom ulja na platnu.

Sl.26 ističe detalj pozamanterijske trake od pozlaćenih srebrnih niti i srme u stanju kakvom je bila prije konzervatorsko-restauratorskih radova. Uočava se kako je pozlaćena

Sl.26 Detalj pozamanterijske trake od pozlaćenih srebrnih niti i srme, stanje prije radova (foto: V. Vučković, HRZ, 2006.), fotografija je vlasništvo Hrvatskog restauratorskog zavoda

traka s vremenom oksidirala te promijenila ton boje, tj. potamnijela. Narodne nošnje u restauratorskom centru nisu pronađene, a od prije se zna kako ovaj dio Hrvatske nema srme kao ukrasa na svojim nošnjama.

4. Zaključak

Srma se koristi na narodnim nošnjama i liturgijskom ruhu, dajući tim tekstilnim predmetima poseban ukras. Ona ima veliko kulturološko značenje u izradi tekstila i u hrvatskoj povijesti jer se njom označuju narodni običaji, svečane prigode, proslave, ali i opće imovinsko stanje i društveni položaj onih koji su se odijevali u odjeću koju je ona krasila. Odjeća ukrašena srmom oblačila se samo u najsvečanijim prigodama, a donekle se razlikuje ovisno o područjima gdje je nošena, npr. varoška, panonska, dinarska i jadranska. Jedino u liturgiji je njena primjena bila nešto češća budući da se njom htjela istaći svakodnevna važnost i svečanost službe Božje. Prateći razvoj izrade predmeta ukrašenih srmom koji su do danas sačuvani, može se dobiti djelomični uvid i u ručnu umjetničku i vezilačku proizvodnju tekstila.

Za narodne nošnje najznačajnija je tehnika zlatoveza, koja se najviše koristila u nizinskoj Hrvatskoj, a prema pisanim izvorima početak

tkanja zlatnom i srebrnom žicom datira oko 1860. god.

Hrvatsko liturgijsko ruho najznačajnije je iz razdoblja rada vezilačke radionice biskupa Petra Petretića, također zvanom Stollovom radionicom, od 1655. do 1664. god. Iz tog razdoblja najviše je različitih paramenata u Hrvatskoj koji imaju ujedno i najbogatije vezove s različitim oblicima srme.

Međutim, liturgijsko ruho ukrašeno srmom postoji i u ranijem razdoblju, većinom iz uvoza. U kasnijem razdoblju, 18. st., liturgijsko ruho ukrašeno srmom izrađuje se najviše u Benediktinskom samostanu u Rijeci, a u 19. st. izrađuje se i u samostanu časnih sestara Milosrdnica u Zagrebu.

Autori posebno zahvaljuju na suradnji, potpori i ustupljenim materijalima:

- *Etnografskom muzeju Zagreb, višoj kustosici-knjižničarki mr.sc. Ireni Kolbas, višoj kustosici Katarini Bušić, višem kustosu mr.sc. Zlatku Mileusniću te Mihaeli Grčević;*
- *Riznici Zagrebačke katedrale, posebno sestri Lini Plukanec*
- *Muzeju za umjetnost i obrt Zagreb, restauratorici savjetnici Ivi Čukman;*
- *Hrvatskom restauratorskom zavodu i Restauratorskom centru Ludbreg, posebno voditeljici i konzervatorskoj savjetnici Veniji Bobnjarić-Vučković, te višim restauratorima tehničarkama mag.ing.techn.tex. Maji Vrtulek i mag.ing.techn.tex. Adi Vrtulek-Gerić.*
- *Sveučilištu u Dubrovniku, Danijeli Jemo, dipl. ing. tekst. tehn, asistentici na Odjelu za umjetnost i restauraciju*
- *Etnografskom muzeju Dubrovnik – Muzej „Rupe“, kustosici Svjetlani Milošević-Derek*

Imenik pojmova:	
alba	naziv potječe od tunike, tj. od donje haljine koju se nosilo u Rimskom Carstvu i zajednička je svim liturgijskim službenicima
antependij	njime se pokrivaio oltar samo s prednje strane, od kojeg je i dobio ime. (lat. antependium, ante-ispred + pendere-visjeti)
borta	gajtan ili traka
čoha	vrsta tvorničkog čvrstog valjanog sukna
dalmatika	misnička haljina katoličkih svećenika, nazvana po tome što se nekada nosila u Dalmaciji
epoleta	naramenica na vojničkoj odori za stavljanje oznake čina, jedinice, službe ili roda vojske
gajtan	predena ili pletena vrpca koja služi za porubljanje odjeće ili za ukras
humeral	platneni rubac koji se stavlja oko vrata, ramena i pleća
lameta	uska plosnata trakica od srebra ili zlata
manipul	uski komad platna tzv. naručnik koji na lijevoj podlaktici nosi svećenik
misnica ili kazula	posljednji komad liturgijskog ruha koji svećenik oblači, a prekriva mu prsa i leđa
mitra	biskupska kapa sa dva šiljka sprijeda i straga, te sa dvije trake koje padaju niz leđa, označuje učiteljsku vlast biskupovu
ornat	službena tradicionalna odjeća za svečane zgone
paramenti	crkvene stvari i dragocjenosti, svi predmeti koji pripadaju u sastavne dijelove crkve
pluvijal	široki plašt sprijeda otvoren, nekada je imao kapuljaču kojom se pokrivaio svećenik za nevremena
pulije ili titrenke	mali srebrnasti ili žuti metalni kolutići koji se prišivaju na odjevne predmete kao ukras
stola	uska dvoslojna ukrašena traka od platna koju svećenik stavlja preko ramena
terzijski vez	potječe iz Turske, prvi put se javlja u Sarajevu u 16. st. Fini, precizni vez svilenih, zlatnih i srebrnih traka na tkanini poput čohe, svile i baršuna
titrenke	vidi pulije
velum	pokrivalo za kalež dimenzija oko 50 x 65 cm

Literatura:

- [1] Raffaelli D. i sur.: Istraživanja srme s tla Dalmacije u razmaku od tisuću godina, *Tekstil* 31 (1982.) 12, 827-838
- [2] www.lameledal.com
- [3] www.cateks.hr
- [4] Soljačić I., R. Čunko: Hrvatski tekstil kroz povijest, *Tekstil* 43 (1994.) 11, 584-602
- [5] Ivančić S.: Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha - Varoške narodne nošnje, Zagreb, 2001., ISBN 978-953-181-034-8
- [6] Zec B.: "Kako ti stoji u škrinji, tako stoji i na tebi", Narodna nošnja Dubrovačkoga primorja iz fundusa Etnografskog muzeja, Dubrovnik, 2011., ISBN 978-953-7037-23-9
- [7] Zorić V.: Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha - Starinsko žensko češljanje i opremanje glave, Zagreb, 2001., ISBN 978-953-181-034-8
- [8] Jakšić I., S. Ivančić: Život na sjeveru Dalmacije, *Tekstilna građa sjeverne Dalmacije iz fundusa Etnografskog muzeja Split, Split*, 2009., ISBN 978-953-6866-23-6
- [9] Lulić Štorić J. i sur.: Narodne nošnje sjeverne Dalmacije, Zadar, 2005., ISBN 953-98882-3-9
- [10] Muraj A.: Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha - Pučka kultura odijevanja, Zagreb, 2001., ISBN 978-953-181-034-8
- [11] Muraj A.: Hrvatske narodne nošnje, Zagreb, 2001., ISBN 953-215-066-4,
- [12] www.matica.hr/www/wwwwizd2.nsf/.../lulicostrictrazivuknarodnenosnje
- [13] www.pirn.hr/hr/fotogalerije.html?id=14
- [14] Ivoš J.: Liturgijsko ruho iz zbirke tekstila Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb, 2010., ISBN 978-953-7641-12-2,
- [15] Bobnjarić-Vučković V.: Podravski zbornik 2006. - Preventivna zaštita crkvenog tekstila 18./19. stoljeća iz kapele Sv. Križa u Križovljanu, Muzej grada Koprivnice, ISSN 0350-3372
- [16] Munk Z.: Riznica zagrebačke katedrale - Tekstilne dragocjenosti iz katedralne riznice, Zagreb, 1983.
- [17] Vrtulek M.: Konzervatorsko-restauratorski radovi na misnom ruhu, Podravski zbornik 2008., Muzej grada Koprivnice, 37-42
- [18] Vrtulek-Gerić A.: Provedeni konzervatorsko-restauratorski radovi na zastavi cehova iz zbirke cehalija Muzeja grada Koprivnice, u Dr. Leander Brozović, osnivač Muzeja grada Koprivnice, Muzej grada Koprivnice, 2012., 17-23

SUMMARY

Research of metal threads application in Croatia from 14th to 20th century

K. Šimić, I. Soljačić, T. Pušić

Research was performed about metal threads incorporated into textile yarn in Croatia on liturgical vestments and the festive folk costumes. Primarily metal threads were abundant and frequently used on liturgical vestments giving all the splendor and grandeur to the clothes which were worn during the celebration of the mass. The oldest example from liturgical vestments with metal threads is Ladislav's mantle from 11th century, stored in the treasury of Zagreb Cathedral. Folk costumes decorated with metal threads were applied in the 19th and 20th century. They were used for festive occasions such as holidays, weddings and other celebrations. Metal threads were used on different parts of costumes in different amounts depending on the region. The paper deals with Adriatic, Dinaric, Pannonian and varoš (varosh - a type of a small town in Europe) costume decorated with metal threads. The richest and the most luxurious folk costumes were in Pannonian region showing welfare and power of those who dressed it. Slavonian embroidery is widely known, among which the most precious is the expensive gold embroidery technique.

Key words: Croatia, metal threads, folk costumes, liturgical vestments

University of Zagreb, Faculty of Textile Technology

Department of Textile Chemistry and Ecology

Zagreb, Croatia

e-mail: ivo.soljagic@ttf.hr

Received January 3, 2013

Anwendung von Metallfäden in Kroatien vom 11. bis zum 20. Jahrhundert

Die Anwendung von Metallfäden, die in das Textilgarn in Kroatien integriert und dann in liturgischen Gewändern und festlichen Volkstrachten eingesetzt wurden, ist erforscht worden. In erster Linie waren Metallfäden reichlich vorhanden und häufig in liturgischen Gewändern verwendet, wodurch sie die Pracht und Prunk den Gewändern während der Messfeier verliehen. Das älteste Beispiel liturgischer Gewänder mit Metallfäden ist Ladislavs Mantel aus dem 11. Jahrhundert, der in der Schatzkammer der Kathedrale von Zagreb aufbewahrt ist. Die mit Metallfäden verzierten Volkstrachten wurden im 19. und 20. Jahrhundert angewendet. Sie wurden zu festlichen Anlässen wie z.B. Feiertagen, Hochzeiten und anderen Feierlichkeiten verwendet. Metallfäden wurden in verschiedenen Teilen der Trachten in unterschiedlichen Mengen je nach Region verwendet. Dieser Artikel befasst sich mit adriatischen, dinarischen, pannonischen und städtischen (Varoš - eine Art einer kleinen Stadt in Europa) Trachten, die mit Metallfäden verziert sind. Die reichsten und luxuriösesten Trachten waren in der pannonischen Tiefebene, die sowohl Wohlbe finden als auch Macht der diese Tracht tragenden Personen zeigten. Slawonische Stickerei ist weltbekannt, insbesondere die Technik der Goldstickerei.